

מנין השנים בעם ישראל בעבר ובהווה

רחמים שר-שולם

שמעתין, גיליון 154, תשס"ד, עמודים 111-123

מנין השנים בעם ישראל בעבר ובהווה

אנו מונים היום את השנים בלוח העברי לפי "בריאת העולם", הנקרא גם "מנין יצירה", אך לא רבים יודעים איך ומתי נוצר מנין זה. למעשה רווחו בתקופת הגאונים שלושה מנינים ל"בריאת העולם" שההבדל ביניהם היה שנה או שנתיים. בעבר היו נהוגים בישראל מנינים אחרים כמו "המנין לשטרות" ו"המנין לחורבן הבית".

בימינו נוצרו עוד שני מנינים, "מנין למדינת ישראל" וה"מנין לשחרור ירושלים", אך מחוסר ידיעת כללי היסוד במנין השנים נוצרו שיבושים גם במנינים צעירים אלה. גם דרכי השוואה בין השנים במנינים השונים לקויים ותאריכים של מאורעות שובשו. בנוסף לכל אלה, השוואת השנים בין המנין ל"בריאת העולם" ו"המנין הנוצרי" אינה נעשית בצורה נכונה ומדוייקת. על כל אלה ועל עניינים נוספים שקשורים למנין השנים נדון בהרחבה בפרקים הבאים.

א. מנין השנים בתקופה הקדומה

בתקופה הקדומה נהגו למנות את השנים עפ"י שנות מלכותם של המלכים. ולמען הסר כל ספק היו כללים ברורים בנידון. אחד הכללים היה שאת השנים מונים מניסן כמו שנאמר במסכת רה"ש (א', א): "באחד בניסן ראש השנה למלכים". המשמעות המעשית של כלל זה הייתה שאם מלך עולה לכסא המלוכה בחודש אדר - ואפילו ביום האחרון של החודש - הרי בא' בניסן מנו לו שנה שנייה למלכותו. ולפי זה ברור שהשנה האחרונה של המלך הקודם נחשבה במקרה זה גם השנה הראשונה של המלך החדש ובפרשנות המקרא אנו מוצאים במקרים רבים התייחסות ל"שנים מקוטעות". שנה מקוטעת היא אפוא שנה שעולה גם למלך הקודם וגם למלך החדש.

במקרא אנו מוצאים גם מנין של שנים לאירועים חשובים ומפורסמים כמו **המנין לצאת בני ישראל מארץ מצרים**. על שלמה המלך נאמר (מלכים א', ו', א) שהחל את בניית בית המקדש הראשון בשנת ארבע מאות ושמונים לצאת

בניי מארץ מצרים. יציאת מצרים הייתה המאורע החשוב ביותר בתולדות עמנו ומן הראוי היה שמניין זה יהיה המניין היהודי המקובל, אך מסיבות לא ידועות השימוש במניין זה לא התמיד ועוד בתקופה הקדומה חדלו להשתמש בו. מן הראוי שזכיר כאן מניינים נוספים שזכרו במקרא:

יחזקאל הנביא מזכיר מניין שנים "לגלותנו" כשהכוונה היא לגלות יהויכין. ובפתיחת ספר עמוס נאמר שנביא זה החל את נבואותיו "שנתיים לפני הרעש". ואכן אנו מוצאים שבתקופה הקדומה נהגו לציין תאריכים גם לפי אירועים מפורסמים.

בספרי דניאל, עזרא ונחמיה ובמגילת אסתר וכן בספרי הנביאים חגי וזכריה שניבאו בראשית ימי הבית השני מוזכרים אירועים לפי מניין שנים למלכי מדי ופרס (בדניאל גם למלכי בבל). חסרונם של המניינים הנ"ל הוא שהיו אלה מניינים מקוטעים שאין בהם רצף.

ב. מניין שטרות

מניין השטרות היה למעשה המניין הכללי הראשון בדברי ימי עמנו שהשימוש בו התמיד ברציפות כאלפיים שנה. תחילתו של מניין זה בשנת גית"ל¹ (= 3450) למניין יצירה שאנו מונים היום (ספטי 312 לפני ספיה"נ). מניין זה נקרא גם "המניין למלכות יוון", או "המניין הסלבקי", או "המניין למלכות אלכסנדרוס"², והערבים בימי הביניים שקראו לאלכסנדר מוקדון "דו-אלקרנין" (בעל הקרניים) קראו למניין זה בשם "המניין לבעל הקרניים".

במסורת היהודית ידוע מניין זה גם בשם "המניין להפסקת נבואה" או "המניין לחתימת חזון" משום שלפי "סדר עולם" נחתמו אז נבואותיהם של אחרוני הנביאים חגי זכריה ומלאכי שניבאו בראשית ימי הבית השני. היו שקראו למניין זה גם בשם "המניין לממשלת חכמים" משום שאז התחילה תקופת אנשי כלסת הגדולה וחכמי המשנה.

המניין לשטרות שימש כמניין חוקי בגולה לציין התאריכים בשטרות ובכל מעשי בית-דין (מכאן כינויו "מניין שטרות") עד אשר ביטלו הרב דוד בן זמרה (=הרדב"ז) במאה ה-16 והנהיג במקומו כמניין חוקי את המניין לבריאת העולם -

1. הסימן שנתנו חז"ל לתחילת מניין שטרות עפ"י מניין יצירה הוא (עפ"י אסתר א', ה) "גנת ביתן המלך" (האות ג' מצביעה על 3000 והאותיות נתי-450). "המלך" - רמז לאלכסנדר מוקדון, על שמו נקרא מניין שטרות "המניין למלכות אלכסנדרוס".
2. אלכסנדר מוקדון הוא אלכסנדר הגדול, על שמו נקרא מניין שטרות, מת בשנת 323 לפנה"ס כלומר 11 שנים לפני תחילת מניין שטרות, למעשה הונהג מניין שטרות עם השתלטותו של סלבקוס (מורשיו של אלכסנדר הנ"ל) על סוריה וא"י והנכון הוא לקרוא למניין זה "המניין הסלבקי" או "המניין למלכות יוון".

המניין ליצירה - הנהוג עד היום. מעניין לדעת שדבר ביטולו של המניין לשטרות לא הגיע לכל תפוצות הגולה ונמצאו מקומות שהמשיכו להשתמש במניין זה עוד מאות שנים אחרי ביטולו ע"י רדב"ז. נזכיר כאן את יהודי תימן אשר המשיכו להשתמש במניין שטרות עד לעלייתם ארצה ב"מרבד הקסמים" אחרי הקמת המדינה³.

עניין זה נראה לכאורה מוזר, שמניין לא יהודי שהנהיגו אותו גויים, יתקבל וישמש כמניין חוקי של עם ישראל במשך אלפי שנים. יש מוצאים הסבר לכך בזה **שמניין זה שימש מעין תחליף למניין יציאת מצרים**. שכן יש הבדל של אלף שנים בדיוק בין שנת יציאת מצרים לבין תחילת מניין שטרות. שנת יציאת מצרים לפי "סדר עולם" היא שנת ב' תמ"ח (=2448) אבל בהמשך המאמר נראה ששנת יציאת מצרים לפי מניין יצירה הנהוג היום, היא שנת ב' ת"נ (=2450) ולפי זה ההפרש בין שני המניינים הוא בדיוק אלף שנה.

למעשה כאשר משמיטים מהמניינים את האלפים, כפי שנהוג היום, הרי אפשר לומר שהמניין מצביע הן ליציאת מצרים והן למניין שטרות. לדוגמא: שנת ה'תשס"ד היא שנת (ב') שט"ו לשטרות וגם שנת (ג') שט"ו ליציאת מצרים. רעיון זה הועלה כבר בתלמוד (ע"ז י, ע"א) אך נדחה שם משום שהשנה במניין שטרות מתחילה בתשרי בשעה שהמניין ליציאת מצרים מתחיל בניסן.

השוואת תאריכים בין מניין שטרות למניין בריאת העולם הנהוג היום

ההבדל בין מניין שטרות לבין המניין לבריאת העולם הנהוג היום הוא 3449 (1-3450). מספר זה יש להוסיף למניין שטרות כדי לקבל את המניין לבריאת העולם. ואם נתון המניין לבריאת העולם ורוצים לדעת את מניין שטרות יש להפחית מספר זה מהמניין לבריאת העולם. לדוגמא: שנת ה'תשס"ד (5764). מפחיתים 3449 מ-5764 ומקבלים ששנה זו היא שנת 2315 (ב' שט"ו) לשטרות. יש לשים לב לכך שההבדל בספרת היחידות בין מניין שטרות למניין בריאת העולם הנהוג היום הוא 1.

שיבושי תאריכים במניין שטרות

בכל המקומות בהם השתמשו במניין שטרות באופן מעשי הרי התאריכים של מאורעות עפ"י מניין זה נכונים והם לא השתבשו. לעומת זאת היו מקומות כמו צרפת ואשכנז בהם לא השתמשו במניין שטרות בפועל ואלה ניסו להסיק את 3. הסופר והחוקר ר' יעקב הלוי ספיר שביקר בארץ תימן באמצע המאה ה-19 מעיד בספרו ("אבן ספיר" ח"א) שיהודי תימן משתמשים לציון תאריכיהם במניין שטרות ורק החכמים והמלומדים שבהם מכירים את המניין לבריאת העולם.

התאריכים במניין שטרות עפ"י התלמוד או בהשוואה למקורות אחרים. במקומות אלה נוצרו שיבושים בגלל השוואה לא נכונה. לדוגמא: בתלמוד מוצאים שההבדל בספרת היחידות בין המניין לשטרות והמניין לבריאת העולם הוא 2 משום שבתלמוד המניין לבריאת העולם הוא למולד וי"ד ואילו מונים למולד בהר"ד וההבדל בספרת היחידות לפי מניין זה הוא 1. יש דעה לפיה היו מקומות בהם התחילו למנות את השנים במניין שטרות מניסן (ולא מתשרי) ולפי זה במקומות אלה תחילת מניין שטרות הוא בניסן של שנת ג'ת"י - אביב של שנת 311 לפנה"ס.

ג. המניין לחורבן בית שני

הבית השני נחרב בשנת ג'תת"ל (= 3830) למניין בריאת העולם שאנו מונים היום (להלן: המניין ליצירה) היא שנת 70 לספיה"י. נתון זה הוא בדוק ומוכח ואין בו שום ספק. ובכל זאת אנו מוצאים במסורת של יהודי ספרד ועדות המזרח ששנת החורבן היא שנת ג'תתכ"ח (= 3828) ובמסורת יהודי תימן המבוססת על שיטת הרמב"ם שנת החורבן היא שנת ג'תתכ"ט (= 3829). דיון נוסף והסבר למקור הטעות נביא בהמשך ואילו בפרק זה נעמוד על **ההבדל שבין "מניין השנים לחורבן" לבין "מספר השנים שחלפו מהחורבן"**.

שנת החורבן של בית שני היא כאמור לעיל שנת ג'תת"ל (= 3830) למניין יצירה. בטי' באב של שנת ה'תשס"ד ימלאו 1934 לחורבן אבל שנה זו היא שנת 1935 לחורבן. כלומר בא' בתשרי של שנת ה'תשס"ד מתחילה שנת 1935 לחורבן.

מדוע בא' בתשרי ולא בט' באב? - משום שהמניין לחורבן איננו מניין עצמאי, כלומר אין לו סדר חודשים וימים המיוחד לו ולכן השנה במניין זה מתמזגת עם השנה העברית הרגילה המתחילה בא' בתשרי. ולפי זה בא' בתשרי של שנת ג'תתל"א התחילו למנות שנה שנייה לחורבן (אעפ"י שמאז החורבן עברו רק חמישים יום).

בהמשך המאמר נבהיר שגם המניין ליצירה - המניין לבריאת העולם שאנו משתמשים בו היום - איננו מניין עצמאי והוא התמזג עם השנה ל"מניין אדם". כידוע, העולם נברא לפי המסורת בכ"ה באלול - ביום זה התחילו ששת ימי הבריאה - חמישה ימים לפני מולד אדם שמתחיל בא' בתשרי. בעבר נהגו למנות את שנות הבריאה מא' בתשרי בו נברא אדם ואילו מאוחר יותר החליטו לא לוותר על חמשת ימי הבריאה שהחלו בכ"ה באלול והוסיפו למניין - אדם עוד שנה והתחילו למנות את שנות הבריאה מא' בתשרי שלפניו, כלומר העולם אומנם נברא בכ"ה באלול אבל אין אנו מונים את השנה מכ"ה באלול אלא מא' בתשרי שלפניו (תשרי של תוהו), משום שהמניין למולד תוהו אינו מניין עצמאי אלא

מתמוג עם המניין למולד - אדם שמתחיל בא' בתשרי. דברים אלה יובהרו בהמשך.
מן הראוי שנבהיר כאן, שעל אף האמור לעיל, אנו מוצאים מקומות שנהגו למנות שנים לחורבן מט' באב ולא מא' בתשרי, דבר שגרם לשיבושים כפי שנראה להלן.

ד. שנת החורבן לפי חשבון השמיטות

לפי המסורת, אותה מביא ר' יוסי ב"סדר עולם", השנה בה נחרב הבית הייתה מוצאי שמיטה כלומר שנה ראשונה במחזור של שבע שנים, בו השנה השביעית היא שנת שמיטה. לפי מסורת זו צריך להיות ברור ששנת החורבן היא שנת גיתת"ל (3830) ולא שנת גיתתכ"ח וגם לא שנת גיתתכ"ט. שכן רק אם נחלק את שנת גיתת"ל ל-7 נקבל את השארית 1, שארית שמצביעה על שנת גיתת"ל כשנה של מוצאי שמיטה - שנה א' לשמיטה.

לפי חשבון זה שנת ה'תשס"ד היא שנת 1935 לחורבן הבית השני, כפי שהוסבר לעיל. אבל לפי שיטתו של הרמב"ם, אותה הוא מסביר בפרק י' של הלכות שמיטה ויובל, שנת החורבן היא שנת גיתתכ"ט (3829).

אז איך מצליח הרמב"ם להסביר את שיטתו לפיה החורבן היה אומנם בשנת גיתתכ"ט אבל שנה א' לשמיטה הייתה שנת גיתת"ל?

בהלכה ד' (שם) הוא כותב: "נמצאת למד שהשנה שחרב בה הבית באחרונה שתחילתה מתשרי שאחר החורבן כשני חודשים.... אותה שנה מוצאי שביעית הייתה". כלומר לפי חשבונו של הרמב"ם הבית נחרב בשנת גיתתכ"ט אבל כיוון שנחרב באב הרי שנת החורבן (כלומר מתשרי גיתת"ל ליצירה) הייתה מוצאי שביעית.

הרמב"ם אכן מצליח להסביר את שיטתו לפיה השנים למניין החורבן מתחילות ומסתיימות בט' באב ויש לו על מי לסמוך בעניין זה, אבל ההוכחות מספרי היסטוריה של התקופה וכן ההוכחות מהתלמוד אינן משאירות מקום לספק ששנת החורבן היא שנת גיתת"ל (3830) למניין יצירה הנהוג היום, היא שנת 70 לספיה"נ.

יוסף בן מתתיהו (פלביוס) שחי בזמן החורבן מציין בספר מלחמות היהודים (ספר ששי פרק י') ששנת החורבן היא השנה המקבילה לשנת 70 לספיה"נ.

גם רבנו תם (ב"ספר הישרי) וגם רבנו זרחיה הלוי (ב"ספר המאור) מסיקים מדברי התלמוד (ע"ז ט, ע"א) שהבית נחרב בשנת 421 לבניינו ושנה זו מקבילה לשנת 381 לשטרות שהיא שנת גיתת"ל (3830) למניין יצירה שאנו מונים היום.

ה. המניין למדינת ישראל והמניין לשחרור ירושלים

חוסר ההבחנה בין מניין השנה (שהוא מספר סידורי) לבין מספר השנים השלמות שחלפו מיום המאורע, גרם לשיבושים גם בשני המניינים הצעירים הנ"ל. ועוד זאת יש לדעת. המניין למדינת ישראל אינו מניין עצמאי, כי אין לו מערכת של ימים וחודשים עצמאית והשנה במניין זה חייבת להתמזג עם השנה למניין יצירה.

מדינת ישראל קמה בה' באייר תשי"ח אך השנה הראשונה במנין זה מתחילה בא' בתשרי תשי"ח; השנה השנייה בא' בתשרי תשי"ט; השנה השלישית - בא' בתשרי תשי"ז וכו'. ואכן כך נהגו בשנים הראשונות להקמת המדינה למנות את השנים בצורה נכונה. היו אומנם כאלה שרצו למנות את השנים החל מה' באייר⁴ אך מהר מאוד העמידו אותם על טעותם. והנה כאשר התכוונו לחוג את חג העשור להקמת המדינה בה' באייר תשי"ח, עמדו נבוכים כאשר ראו ששנת תשי"ח היא למעשה השנה ה-11 להקמת המדינה. והיו נבוכים משום שלא ידעו להבחין בין מניין השנים שהוא מספר סידורי לבין השנים השלמות שחלפו מיום הקמת המדינה.

לפי זה ברור ששנת ה'תשס"ד היא השנה ה-57 למדינת ישראל אם כי בה' באייר ה'תשס"ד ימלאו 56 שנים להקמת המדינה.

סיפור דומה אנו מוצאים עם מניין השנים לשחרור ירושלים. ירושלים שוחררה בכ"ח באייר תשכ"ז. ולפי זה בא' בתשרי תשכ"ח מתחילה שנה שנייה; בא' בתשרי תשכ"ט שנה שלישית וכו'. ולפי זה שנת תשס"ד היא שנת 38 לשחרור ירושלים אבל בכ"ח באייר תשס"ד ימלאו 37 שנים לשחרור ירושלים.

התייחסות לשאלה של מניין שנים שלמות או מניין סידורי של שנים ניתן למצוא גם אצל נער בר-מצוה. בהלכה מדגישים שנער נחשב כגדול ומצטרף למניין ביום שהוא נכנס לשנתו ה-14, או ביום שמלאו לו שלש עשרה שנים ויום אחד. למעשה שני תאריכים אלה אחד הם - יום הולדתו של הנער.

נער שנוולד ב"י בשבט, הוא משלים את שנתו ה-13 בטי' בשבט (כעבור 13 שנה). ובי' בשבט הוא נכנס לשנתו ה-14 - ביום זה ימלאו לו 13 שנים ויום אחד. הדגש על "יום אחד" מצביע על היום בו הוא נכנס לשנתו ה-14. אך לא כמו במניין השנים בהן מתחילים למנות את השנה מא' בתשרי, בר-מצוה מונה את שנותיו מיום לידתו.

4. אלה שרוצים למנות את תחילת השנה למדינת ישראל מה' באייר, צריכים לציין ששנת תשס"ד היא שנת נ"ז/נ"ח למדינת ישראל. אך אף אחד לא נוהג כך מהטעם הפשוט שאין המניין למדינת ישראל מניין עצמאי.

ו. כיצד נוצר המניין היהודי לבריאת העולם?

בתקופה שלאחר חורבן בית שני, במאה השנייה לספיה"י, חי התנא ר' יוסי בן חלפתא, לו מייחס התלמוד (נדה מו, ע"ב) את חיבור הספר "סדר עולם"⁵. ספר זה שימש בסיס לקביעת מניין השנים לבריאת העולם המקובל היום בכל קהילות ישראל בעולם.

מה הייתה שיטת עבודתו של בעל "סדר עולם"?

בעל "סדר עולם" עבר על התנ"ך, דלה משם את המאורעות וערך אותם לפי סדר כרונולוגי וזאת עפ"י המסורת והפירושים שהיו ידועים ומקובלים בימיו⁶. וכך נוצרה תמונה שלמה ומקיפה של שנות המאורעות ערוכות כסדרן. דוגמא קלאסית לקביעת סדר זמנים עפ"י פרשנות מסורתית הוא מספר השנים שישבו בני ישראל בארץ מצרים. בתורה (שמי"ב, מ) נאמר שבניי ישבו בארץ מצרים 430 שנה. לפי מסורת חז"ל מספר שנים זה מתייחס לזמן ש"מברית בין הבתרים" ואילו בפועל ישבו בניי בארץ מצרים (מאז ירדו יעקב ובניו למצרים) 210 שנים בלבד (כמניין רד"ו).

מן הראוי לציין כאן, שעוד לפני ר' יוסי הנ"ל נעשו נסיונות ליצור מניין שנים לבריאת העולם ולעשות בו שימוש כפי שעשה יוסף בן מתתיהו בספרו "מלחמות היהודים". וגם אחרי ר' יוסי נמצאו נוצרים במקומות שונים שישדו מניינים שונים לבריאת העולם כגון "מניין אנטיוכיה לבריאת העולם" (שתחילתו 4490 לפנסה"נ) או "מניין אלכסנדריה" (שתחילתו 5493 לפנסה"נ), או "מניין ביזנטיון" (5508 לפנה"ס). ספרו ומצאו 200 מניינים שונים לבריאת העולם (!) מניינים אלה צצו ונבלו כעשב הארץ ובסופו של דבר נשאר עמנו היחידי בו התפשט והתקבל המניין לבריאת העולם והשימוש בו הוא נחלת עם ישראל בכל העולם. מניין זה לא נזכר במשנה אך מובא בתלמוד. אומנם בתקופת התלמוד לא היה מניין זה בשימוש מעשי, אך נעשה בו לפעמים שימוש כתוספת או "קישוט" למניין שטרות או למניין החורבן, וברבות הזמן הוא הפך לשמש כמניין ראשי של עם ישראל.

ז. מניין השנים לבריאת העולם עפ"י "סדר עולם"

כבר עמדנו על כך שבמקרא אין שום תאריך המתייחס במפורש לבריאת העולם. אבל על ידי צירוף השנים של אבות הדורות, מאורעות ונתונים אחרים

5. בסוף תקופת הגאונים נכתב הספר "סדר עולם זוטא" וכדי שלא יחליפוהו ב"סדר עולם" של ר' יוסי קראו ל"סדר עולם" של ר' יוסי "סדר עולם רבה".

6. הגמרא שם מגיעה למסקנה ש"ר' יוסי תני לה ולא סבר לה", כלומר ר' יוסי הכניס לספרו גם דעות של אחרים שאין הוא סובר כמותם.

המובאים בתנ"ך ניתן לשחזר את מניין השנים לבריאת העולם. עלינו לזכור שבתנ"ך יש רשימות כרונולוגיות אך אין זה ספר כרונולוגי. כלומר, לא כל השנים מנויות בו. בעל "סדר עולם" שבואו לערוך את הרשימות הכרונולוגיות עפ"י המקרא נאלץ להשלים את החסר עפ"י פירושי המסורת, כמו כן היה צריך לפרש מקומות סתומים ולהכריע כאשר נמצאו סתירות בין שני מקורות.

להלן תאריכים חשובים עפ"י הכרונולוגיה שב"סדר עולם"

1056	מאדם הראשון עד לידת נח
1948	אברהם נולד
2000	יציאתו הראשונה של אברהם מחרן
2018	ברית בין הבתרים
2023	יציאתו השנייה מחרן
2048	לידת יצחק
2108	לידת יעקב
2238	הירידה למצרים
2448	יציאת מצרים
2488	הכניסה לארץ
2885	תחילת מלכות דוד
2928	בניין בית המקדש הראשון
3205	חורבן שומרון
3338	חורבן בית ראשון
3390	הצהרת כורש ושיבת ציון
3408	בניין בית שני
3828	חורבן בית שני

העדות חשובות למניין השנים עפ"י שיטתו של בעל "סדר עולם"

א. התאריכים הרשומים כאן אינם התאריכים בהם חל המאורע אלא מציינים את מספר השנים שחלפו עד המאורע ולפי זה המאורע עצמו חל בשנה שלאחר מכן. לדוגמא: יציאת מצרים. עד השנה בה יצאו ממצרים חלפו 2488 שנים מבריאת העולם ולפי זה יציאת מצרים הייתה בשנת 2449 לבריאת העולם. דוגמא נוספת: שנת החורבן של בית שני. עד שנת החורבן חלפו 3828 שנים והחורבן עצמו אירע בשנת 3829 לבריאת העולם. (בהמשך נבהיר שמדובר כאן במניין בריאת העולם למולד אדם שהוא שנה אחת פחות מהמניין לבריאת

העולם הנהוג היום, לכן במניין הנהוג היום יש להוסיף שנה למניין למולד אדם או שנתיים למניין שלפי סדר עולם).

ג. כאשר נשווה תאריכי מאורעות עפ"י חשבון השנים המובא ב"סדר עולם" כנ"ל, עם תאריכים הידועים לנו מההיסטוריה הכללית נגלה שלפעמים אין ביניהם התאמה. לדוגמא: חורבן בית ראשון אירע בשנת 3338 לפי "סדר עולם" (שהיא שנת 3340 למניין יצירה הנהוג היום) שנה זו מקבילה לשנת 421 לפנה"ס, בשעה שלפי ההיסטוריה הכללית ידוע שחורבן בית ראשון אירע בשנת 586 לפנה"ס. חוסר ההתאמה נובע מכך שבעל "סדר עולם" מצא במקרא רק 52 משנות מלכותם של מלכי פרס בשעה שלמעשה נמשכה התקופה הפרסית למעלה ממאתיים שנה.

דיון מקיף בנושא זה תמצא במאמרו של ר' מרדכי ברויאר "הוראת ההיסטוריה ואמונת חכמים" שהתפרסם ב"שמעתין" שנה י', אייר תשל"ג (המאמר מובא גם בתדריך למורה לספרי הלימוד "דבה"י לישראל ולאומות העולם" מאת המחבר הנ"ל).

תיאוריה מנוגדת לחלוטין למאמר הנ"ל תמצא במאמרו של ר' חיים חפץ שמציג לפנינו ר' יעקב מדן ב"מגדים" (בטאון לענייני מקרא, בהוצאת מכון יעקב הרצוג, אלון שבות) גליון י"ד, סיון תשנ"א. במאמרו מנסה חפץ למצוא אישור לשיטתו של בעל "סדר עולם".

לסיכום נבהיר: אי-דיוקים וחוסר התאמה בתאריכי המאורעות אינם מפחיתים מערכו של "סדר עולם" ובוודאי שאין לבטל בשל כך את השימוש במנין זה. זהו מניין שנים מוסכם ומקובל בעמנו, הוא התקדש במסורת היהודית ואין לשנות בו מאומה.

ח. המניין למולד אדם - מניין בריאת העולם התלמודי

ראינו לעיל שמניין השנים ב"סדר עולם" מצביע על השנים השלמות שחלפו עד השנה בה אירע המאורע. חכמי התלמוד שאימצו את מנין השנים שב"סדר עולם" הוסיפו לו שנה. מדוע? כי אם אנו אומרים שעד השנה בה אירע המאורע חלפו X שנים, פירוש הדבר שהמאורע עצמו חל בשנה $X+1$. ולפי זה שנת יציאת מצרים היא לא ביתמ"ח (=2448) אלא ביתמ"ט (=2449) ושנת חורבן בית שני היא לא גיתתכ"ח (=3828) אלא גיתתכ"ט (=3829) למולד אדם.

תחילתו של "המניין למולד אדם" הוא יום ששי א' בתשרי. כאשר קבעו את ה"עיקר" (נקודת המוצא) לחשבון המולדות של הלוח הקבוע, היה זה ברור שיהיה זה ל"מולד אדם", וה"עיקר" לחשבון המולדות נקבע ליום ששי שעה י"ד

לפי חשבון השעות של הלוח העברי המתחיל ב-6 בערב) ובקיצור "מולד וי"ד" (יום ו' שעה י"ד) לכן קוראים ל"מניין בריאת העולם למולד אדם" גם "המניין למולד וי"ד". והגאונים קראו לו "המניין לבראשית". ואחרים קראו לו "המניין לישוב" - המנין ליישובו של עולם.

כל המניינים לבריאת העולם המופיעים בתלמוד ובתעודות מתקופת הגאונים מתייחסים למניין זה. הגאונים שהשתמשו עפ"י במניין שטרות הוסיפו בצידו גם את המניין למולד אדם. לדוגמא: במכתבו המפורסם של ראש הגולה המתייחס לשנת ד'תקצ"ו (=4596) למניין בריאת העולם הנהוג היום, הוא כותב: "השנה שהיתה אלף מאה ארבעים ושבע (1147) לשטרות והיא שנת ארבעת אלפים חמש מאות תשעים וחמש (4595) לבראשית". נשים לב לכך שההבדל בספרת היחידות בין מניין שטרות לבין "המניין לבראשית" הוא 2. אבל המניין לבריאת העולם הנהוג היום מקדים את "המניין למולד אדם" בשנה אחת ולפי זה ההבדל בספרת היחידות בין מניין שטרות לבין המניין לבריאת העולם הנהוג היום הוא 1.

בפרק הבא נסביר מדוע הקדימו את המניין לבריאת העולם בשנה נוספת.

ט. המניין לבריאת העולם הנהוג היום - המניין למולד בהר"ד

ראינו בפרק הקודם שהמניין למולד אדם מתחיל בא' בתשרי, יום ששי לבריאת העולם. נמצאו חכמים שטענו: אבל בריאת העולם החלה חמישה ימים לפני כן, בכ"ה באלול של השנה הקודמת. ובידינו נקוט הכלל, שגם יום בשנה חשוב כשנה, אז מדוע תיגרע שנה זו מחשבון השנים? ובכן הבה ונוסיף למניין השנים למולד אדם עוד שנה, כלומר נקדים את מניין השנים בשנה אחת ובא' בתשרי בו נברא אדם נתחיל למנות שנה שנייה לבריאת העולם.⁷ שנה זו, שרק בחמשת ימיה האחרונים נברא העולם, הייתה עדיין שנה, עליה נאמר "והארץ היתה תוהו ובוהו". לכן קראו לשנה זו "שנת תוהו" ולמניין קראו "המניין למולד תוהו".

מולד תשרי ששימש כ"עיקר" לחשבון המולדות (במניין למולד אדם) היה

7. במקורות אנו מוצאים הסבר נוסף לשנה שהוסיפו ל"מניין למולד אדם": בארץ ישראל התחיל מניין השנים מניסן (כדעת ר' יהושע שאומר בניסן נברא העולם). והנה כאשר הוחלט במוסד העיבור שמניין השנים וחשבון המולדות יתחילו מתשרי, לא הסכימו חכמי העיבור מא"י לוותר על ששת החודשים שמניסן עד תשרי לכן ביקשו להעביר את תחילת המנין לתשרי שלפני ניסן כלומר לתשרי שמולדו בהר"ד. לפי שני ההסברים הרי השנה הראשונה למניין יצירה היא חלק של שנה (5 ימים לפי ההסבר הראשון או 6 חודשים לפי ההסבר השני).

כאמור לעיל מולד וי"ד (יום ששי שעה י"ד) חכמי העיבור "ביקשו לדעת מה יהיה ה"עיקר" במולד תשרי של שנת תוהו. חישוב ומצאו⁸ שמולד תשרי של השנה שקדמה למולד וי"ד היה ביום שני שעה חמישית ו-204 חלקים ובקיצור בהר"ד (יום ב', שעה ה' ור"ד חלקים), לכן כדי להבחין בין המניין ל"מולד אדם" לבין המניין ל"מולד תוהו", קראו למניין למולד תוהו "המניין לבהר"ד". ואם מדובר כאן בשנה בה היה העולם תוהו ובוהו, הנה עדיף לקרוא למניין זה המניין ל"מולד בהו" שכן במילה "בהו" יש רמז ליום ולשעה של המולד בתשרי של שנה זו (יום ב' שעה ה').

וכך קרה שבתקופת הגאונים שימשו בערבוביה שלושה מניינים לבריאת העולם:

1. המניין לפי שיטתו של בעל "סדר עולם" לפיו מונים שנים שלמות שחלפו עד שנת המאורע. לפי מניין זה שנת החורבן נקבעה לשנת ג'תתכ"ח (=3828) ותחילת מניין שטרות גיתמ"ח (=3448).
הבדל השנים בין מניין זה למניין שטרות הוא 3447 (בספרת היחידות ההבדל מתבטא ב-3)⁹.

2. המניין למולד אדם שנקרא גם "המניין לבראשית", "המניין לישוב", "המניין למולד וי"ד", "המניין התלמודי לבריאת העולם", "מנין בני מזרח (בבל)".
במניין זה מונים את השנים החל מא' בתשרי בו נברא אדם. לפי מנין זה שנת חורבן בית שני היא שנת ג'תתכ"ט (=3829) ותחילת מניין שטרות גיתמ"ט (=3449).
הבדל השנים בין מניין זה למניין שטרות הוא 3448 (בספרת היחידות ההבדל מתבטא ב-2).

מניין זה מקדים את המניין של סדר עולם בשנה אחת.

3. המניין ליצירה, המניין לבריאת העולם הנהוג בימינו שנקרא גם "המניין למולד תוהו", "המניין למולד בוהו", "המניין למולד בהר"ד", "מניין בני מערב". במניין זה מונים את השנים החל מא' בתשרי, שנה אחת לפני שנברא

8. החישוב פשוט: כאשר מפחיתים ממולד וי"ד את השארית ד'-חי-תתע"ו (השארית של שנה פשוטה) מקבלים את מולד בהר"ד.

9. האסטרונום והמתמטיקאי המפורסם אלחורזמי שחי במאה התשיעית מציין בחיבורו על הלוח העברי ששנת 1135 לשטרות היא שנת 4582 "לפי מה שבתורה ובספרי הנביאים ותולדות העתים". זוהי הגדרה מצויינת למניין השנים לפי שיטתו של בעל "סדר עולם" שמונה את השנים השלמות עד המאורע. נשים לב לכך שההבדל בספרת היחידות בין מניין השנים לשטרות לבין מניין השנים לבריאת העולם עפ"י "סדר עולם" כנ"ל הוא 3, כמו בחיבורו של אלחורזמי.

אדם. לפי מניין זה שנת החורבן היא שנת ג'תת"ל (=3830) ותחילת מניין שטרות ג' ת"נ (=3450). כלומר הבדל השנים בין מניין זה לבין מניין שטרות הוא 3449 (בסיפרת היחידות ההבדל מתבטא ב-1).
מניין זה מקדים את המניין של "סדר עולם" בשנתיים, ואת המניין של מולד אדם בשנה אחת.

כפי שנראה בהמשך, המניינים השונים לבריאת העולם היו בין הגורמים לשיבושים שחלו במניין שנות החורבן.
 להלן נציג טבלה מסכמת של **תאריכים עפ"י הכרונולוגיה המסורתית לפי שלוש השיטות של מניין בריאת העולם.**

לפי מולד בהר"ד המניין הנהוג בימינו	לפי מולד וי"ד המניין התלמודי	לפי שיטתו של בעל "סדר עולם"	
1950	1949	1948	אברהם נולד
2020	2019	2018	ברית בין התרים
2050	2049	2048	לידת יצחק
2110	2109	2108	לידת יעקב
2240	2239	2238	הירידה למצרים
2450	2449	2448	יציאת מצרים
2930	2929	2928	בניין ביהמ"ק הראשון
3340	3339	3338	חורבן בית ראשון
3450	3409	3408	בניין בית שני
3410	3449	3448	תחילת מניין שטרות
3830	3829	3828	חורבן בית שני

י. שיבוש בתאריכי המאורעות בגלל בלבול בין המניינים השונים

המניינים השונים לבריאת העולם וחוסר ההבחנה ביניהם וגם השוואות מוטעות עם מניין שטרות, גרמו לשיבושים של התאריכים עפ"י הכרונולוגיה המסורתית.

שנת יציאת מצרים לפי "סדר עולם" היא שנת ב'תמ"ח אבל הסברנו לעיל הסבר היטב, שיש הבדל של שנתיים בין התאריכים שב"סדר עולם" לתאריכים

עפ"י המניין לבריאת העולם הנהוג היום (המניין לבהר"ד). לכן ברור שלפי המניין הנהוג היום שנת יציאת מצרים היא ב'ת"נ.

שנת חורבן בית שני לפי "סדר עולם" היא שנת ג'תתכ"ח (=3828), ולפי המניין למולד אדם (מולד וי"ד) זו שנת ג'תתכ"ט (3829) ואילו לפי המניין לבריאת העולם הנהוג היום (מולד בהר"ד) זו שנת ג'תת"ל (3830). חוסר ההבחנה בין המניינים השונים גרם אפוא לבלבולים ולשיבושים. אנשים זכרו היטב את שנת החורבן לפי "סדר עולם" שהיא שנת ג'תתכ"ח. תרגמו שנה זו למניין הנוצרי ומצאו שזו שנת 68 למנינם. ובכן היה זה פשוט לפי חשבונם שיש להפחית מהמניין הנוצרי 68 כדי לקבל את מספר השנים שחלפו מהחורבן¹⁰. ושיבוש זה חדר כה עמוק לתודעה העממית עד שקשה לעקור אותו. ואכן בני עדות המזרח ממשיכים להחזיק בשיבוש זה לקיים מה שנאמר: "שבשתא כיון דעל - עלי"..¹¹

אם נתבונן בתאריכים של מאורעות חשובים בתולדות עמנו, עפ"י הכרונולוגיה המסורתית המובאת ב"סדר עולם", נמצא שספרת היחידות של התאריכים היא 8 (שמונה). אברהם נולד בשנת 1948; ברית בין הבתרים - 2018; לידת יצחק - 2048; לידת יעקב - 2108; יציאת מצרים - 2448; בנין בית המקדש הראשון - 2928; חורבן בית ראשון - 3338; בנין בית שני - 3408; חורבן בית שני - 3828. למעשה יש להוסיף לכל התאריכים הני"ל שנתיים כדי לקבל את התאריך לפי המניין לבריאת העולם הנהוג היום, אבל איש לא טורח לתקן את התאריכים הני"ל והתאריכים שב"סדר עולם" נשמרו בתודעת העם גם כאשר החליטו חכמי התלמוד להוסיף שנה למניין השנים בסדר עולם, וגם כאשר החליטו בני המערב להוסיף עוד שנה ולהקדים את המניין לבריאת העולם בשנה נוספת על מניין בריאת העולם התלמודי. ספרת היחידות 8 בתאריכי המאורעות נשמרה היטב בזכרון העם ומנעה שינוי בתאריכים בעקבות המעבר למניינים האחרים.

ניתן למצוא הסברים נוספים לשיבושים אבל ברור שהגורם העיקרי לשיבושים הוא שלא תיקנו את התאריכים הרשומים ב"סדר עולם" לאחר שעברו למניין למולד וי"ד ולמניין למולד בהר"ד.
להלן ננסה להציע הסבר נוסף לשאלה: **מדוע לא תיקנו את תאריכי "סדר עולם"?**

במסורת העם נוצרו סימנים לתאריכים שב"סדר עולם". לדוגמא: חורבן בית

10. הסימן שנתנו לנו כדי למצוא את מספר השנים שחלפו מהחורבן היה להפחית חיי"ם (בגימטריא 68) מהמניין הנוצרי, סימן זה נכון לפי מניין השנים ב"סדר עולם".

11. שיבוש כיוון שנכנס - נכנס.

ראשון אירע בשנת ג'של"ח ואת הרמז לכך מצאו בפסוק "שלח את עמי ויצאור" (ירמיה ט"ו, א) דוגמא נוספת: חורבן בית שני אירע לפי "סדר עולם" בשנת ג'תתכ"ח (=3828) המספר המשלים את התאריך ל-4000 הוא 172 גימטריא "עקב". זוהי מילת המפתח לסיבת חורבן הבית "עקב לא תשמעון בקול ה'" (דברים ח', כ).

תיקון התאריכים שהתבקש מהמעבר למניינים האחרים היה גורם לביטול הסימנים הנ"ל, לכן לא תיקנו את התאריכים ותאריכי "סדר עולם" נשמרו בתודעת העם גם לאחר המעבר למניינים האחרים ודבר זה היה בין הגורמים לשיבושים ולטעויות בתאריכים חשובים בתולדות עמנו.

יא. נצחוננו של המניין למולד בהר"ד

בתקופת הגאונים שלט בבבל המניין למולד וי"ד וכמעט בכל התעודות מתקופה זו מופיע המניין למולד וי"ד הידוע בעיקר בשם "המניין למולד אדס" או "המניין לבראשית". אבל בא"י ובמערב העדיפו להשתמש במניין למולד בהר"ד שהקדים בשנה אחת את המניין למולד וי"ד. רב סעדיה גאון מביע את דעתו נגד השימוש במניין למולד בהר"ד ומביא הוכחה מהתלמוד שהמניין הנכון הוא המניין למולד וי"ד.

והנה למרות התנגדותם של גאוני בבל לשימוש במניין למולד בהר"ד ועל אף הוכחותיהם שהמניין הנכון הוא המניין למולד וי"ד, נעשה המניין למולד בהר"ד המניין הדומיננטי והמניין למולד וי"ד בטל ועבר מן העולם ואין צורך לומר שגם המניין לפי שיטתו של בעל "סדר עולם" אין איש משתמש בו היום.

ונשאלת השאלה: במה זכה דווקא המניין לבהר"ד להיות המניין המקובל לבריאת העולם בכל קהילות ישראל בעולם?
נוכל למצוא לכך סיבות אחדות:

1. במניין זה, כמו במניין לחורבן הבית, חלוקת מספר השנה ל-7 מצביעה על שנת השמיטה. אם אין שארית-השנה היא שנת שמיטה. השארית מציינת את מספר השנה במחזור השמיטה¹².

2. במניין למולד וי"ד עיברו את השנים בהזי"י-גו"ח, כלומר בכל מחזור של 19 שנה עיברו את שבע השנים לפי סדר זה: שנה שנייה, חמישית, שביעית, עשירית, שלוש עשרה, שש עשרה ושמונה עשרה. היה זה בלתי מובן להמוני העם מדוע אנו

12. כדי למצוא את שנת השמיטה לפי המניין למולד וי"ד היו צריכים להוסיף למניין זה 1 רק אח"כ לחלק ל-7.

מעברים את השנה השנייה במחזור, כאשר לכאורה¹³ עוד לא הצטברו מספיק ימים כדי להוסיף חודש לשנה השנייה במחזור. לעומת זאת במניין למולד בהר"ד עיברו את השנים גוי"ח-אדז"ט (3, 6, 8, 11, 14, 17, 19) וסדר עיבורים זה מאפשר להטביר את הצורך בעיבור השנים ב"האסף היתרונות של שנות חמה על שנות לבנה"¹⁴.

3. תורת העיבור החלה להתפשט דווקא בשעה שמרכזי היהדות במערב החלו לתפוס את מקומה של בבל בהנהגת העולם היהודי. כאמור לעיל בא"י ובמערב היה מקובל יותר המניין לבהר"ד ולכן היה זה טבעי שמניין זה יהיה המניין הדומיננטי.

סיבות אלה ואחרות דחקו את המניין למולד וי"ד והשפיעו שהמניין הרשמי שלנו יהיה המניין למולד בהר"ד.

לסיום נשוב ונזכיר: המניין לבהר"ד - המניין לבריאת העולם הנהוג היום - מקדים את המניין למולד וי"ד בשנה אחת ואת המניין לפי "סדר עולם" בשנתיים. לכן יש להוסיף לתאריכים המנויים ב"סדר עולם" שנתיים ולמניין למולד וי"ד שנה כדי לקבל את התאריכים לפי מניין בהר"ד הנהוג היום.

13. סדר השנים המעוברות בהז"י-גוי"ח במניין למולד אדם הוא למעשה אותו סדר שנים מעוברות גוי"ח-אדז"ט שבמניין למולד בהר"ד הנהוג היום והשנים המעוברות במניין זה הן אותן שנים המעוברות במניין למולד בהר"ד הנהוג היום.

14. שנת חמה יתרה על שנת לבנה (= 12 חודשי ירח) בשיעור של 11 יום בקרוב. כאשר מצטברת היתרה לשיעור של חודש אזי מעברים את השנה. ולפי זה ללומד לא היה מובן מדוע אנו מעברים (במניין למולד אדם) את השנה השנייה במחזור כאשר היתרה של שנות חמה על שנות לבנה לא הגיעה ל-30 יום.